# YURIDIK TERMINOLOGIYADA PARTONIMIK MUNOSABATLARNING LISONIY IFODASI

**Jahongir Xo‘janiyozov Xudaybergan o‘g‘li –**
Ma’mun universiteti o‘zbek va sharq tillari kafedrasi o‘qituvchisi
+998995006097 xojaniyozovjahongir@gmail.com
https://orcid.org/0009-0003-2888-0011

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada yuridik tilshunoslikda qo’llaniladigan terminlarning partonimiyasi haqida so’z yuritiladi. Ushbu mavzu bo’yicha tilshunos olimlarning fikrlari keltirib o’tiladi. Shuningdek, misollar orqali atroflicha tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** Yuridik termin, sistema, struktura, butunlik, qism, partonimiya, leksema.

**Аннотация:** В данной статье говорится о партонимии терминов, используемых в юридической лингвистике. Приводятся мнения лингвистов на эту тему. Это также подробно анализируется на примерах.

**Ключевые слова:** Юридический термин, система, структура, целое, часть, партонимия, лексема.

**Annotation:** This article talks about the partonymy of terms used in legal linguistics. The opinions of linguists on this topic are cited. It is also analyzed in detail through examples.

**Key words:** Legal term, system, structure, whole, part, partonymy, lexeme.

Borliqdagi har bir narsa, hodisa, jarayon bizning ko‘z oldimizda alohida butunlik sifatida namoyon bo‘ladi. Ular ma’lum bir qismlardan, bo‘laklardan, komponentlardan tashkil topadi. Bu qismlar, bo‘laklar, komponentlar bir-biri bilan bog‘lanib, yagona bir yaxlitlikni, sistemani tashkil qiladi. Prof. R.Rasulov o’zining “Umumiy tilshunoslik” kitobida nazariy tilshunoslikning muhim va murakkab

muammolaridan biri bo'lgan sistema va struktura haqida shunday fikrlarni bildiradi: "Sistema-butunlik, struktura-qismlilik. Sistema-umumiylik, struktura-xususiylik. Sistema elementlar aloqasining, bog'liqligining tugallangan nuqtasi, yaxlitligi. Struktura-elementlar aloqasining boshlang'ich nuqtasi, ularning dastlabki qator ichki bog'lanishi, munosabati"[1].

**Butun** – o'zaro dialektik aloqada bo'lgan qismlar, bo'laklar, komponentlar, elementlarning uzviy birligidan iborat bo'lgan yaxlit narsa, hodisa, jarayon.

**Qism** – butunni tashkil qilgan, uning tarkibiga kirgan bo'lak, element, komponentdir.[2]

Partonimiya leksemalarning ma'no guruhlarida butun-bo'lak munosabatlarining ifodalanishga aytiladi. Partonimiya hamma soha terminlarida uchraydi. Masalan, avtomobil (butun) - kuzov (bo'lak) - motor (bo'lak) - g'ildirak (bo'lak) va b.lar. Yana: uy (butun) - xona (bo'lak) - ayvon (bo'lak) - koridor (bo'lak). Bularda avtomobil (birinchi qatorda) va uy (ikkinchi qatorda) leksemalari bosh so'zlardir. Ayni paytda kuzov (butun) — eshik (bo'lak) — yukdon (bo'lak) — oyna (bo'lak) — bamfer (bo'lak) qatorida kuzov leksemasi; xona (butun) — oyna (bo'lak) — eshik (bo'lak) qatorida esa xona leksemasi bosh so'z bo'lsa, fonetika (butun) – tovush (bo'lak) — bo'g'in (bo'lak) — urg'u (bo'lak) — ohang (bo'lak) so'zlari tilshunoslikda partonimiya sanaladi.

Yuridik tilshunoslikda ham partonimik munosabatlar uchraydi. Buni ko'proq umumiste'mol leksika tarkibida kuzatish mumkin. Ma'lumki, leksemaning ma'nosida borliqdagi voqea-hodisalarning inson ongidagi in'ikosi ifodalanadi, demak, ma'nolar tizimidagi butun-bo'lak munosabati negizida ham, aslida, borliqdagi butun-bo'lak munosabatlarini tilda ifodalash zarurati yotadi. Partonimiya hodisasini o'rganish lu'gat boyligi tizimining «sir»larini ochish, so'z ma'nolarini aniq va to'g'ri izohlash nuqtayi nazardan ahamiyatlidir. Bu hodisa H.Ne'matov, R.Rasulov, E.Qilichev, B.Qilichev

[1] Rasulov R. Umumiy tilshunoslik – Toskent: Fan va texnologiya, 2007.-B.194.
[2] Sobirov A. O'zbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004. – B.141.

kabi tilshunoslarning ishlarida ma’lum darajada o‘z talqinini topgan. Partonimik munosabatdagi birliklar yuridik sohada, ayniqsa, advokat va guvohlarning nutqida kuzatiladi. Shuningdek, yuridik sohaga taalluqli bo‘lgan terminlar o‘rtasida ham partonimik munosabat uchratish mumkin.

Qiyoslaymiz:

**Kodeks** – boblar, band, qism, modda.

**Ish** – boblar, bandlar, qismlar.

**Sud tarkibi** – sud raisi, sud kotibi, xalq maslahatchilari, prokuror, sudlanuvchi, advokat, da’vogar, javobgar, jabrlanuvchi, tarjimon, guvohlar.

**Sud hujjatlari** –ajrim, qaror, hukm, tilxat, ayblov xulosasi, *hal qiluv qarori, kodeks, sud majlisi bayonnomasi, sanksiya, protest, ariza, tushuntirish xati, tilxat, shikoyat xati, avf, amnistiya akti, ishonchnoma, eslatma, buyruq, farmon, nizom, tavsiyanoma, xabarnoma, yo‘riqnoma, ma’lumotnoma, tavsifnoma, dalolatnoma, ayblov fabulasi, ichki ishlar organi taqdimnomasi, sud majlisi bayoni, shikoyat xati, vasiyatnoma, akt, litsenziya, sanksiya, deklaratsiya, iltimosnoma, kassatsiya shikoyati, qonun hujjatlari* va b.

**Odam** ←bosh←bo‘yin←elka←ko‘krak←qo‘l←oyoq←bo‘g‘im.

**Daraxt** ←shoxa←yaproq←ildiz.

Yuridik tilshunoslikda uchraydigan partonimik munosabatlarga misollar: *Aripjanov Olimjon Karimjonovich O‘Zr Jinoyat kodeksining 227-moddasi ikkinchi qismi “a” bandiga asosan yetti yil muddatga ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlansin. Tayinlangan jazo qattiq tartibli koloniyalarda o‘tattirilsin* (sud hukmidan). *Toshkent shahar Shayxontohur tuman sudi 2000- yil oktyabr oyining 23-kuni o‘z binosida ochiq sud majlisida raislik etuvchi sudya N.M. Mirzaolimov, xalq maslahatchilari A.Kenjaev, B.Jo‘raevalar hay’atida, Z.To‘laganovning kotibligida*

*tomonlardan prokuror yordamchisi Yigitaliev, himoyachi Abdullaev, tarjimon Latipovalarning ishtirokida* ... 1- 831/ 2000-sonli jinoyat ishini ko‘rib chiqib, sud aniqladi… (sud bayonnomasidan).

Xulosa o’rnida shuni aytish mumkinki, partonimiya barcha sohalarda bo’lgani kabi yuridik tilshunoslikda ham partonimik munosabatlar uchraydi. Bu ko‘proq umumiste’mol leksika va terminlarda kuzatiladi. Partonimik munosabatdagi birliklardan sud jarayonida, asosan, jinoyatlarni ochishda, aniqlashda faol foydalaniladi. Bu birliklar, ayniqsa, advokat va guvohlarning nutqida ko‘p uchraydi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLA RO‘YXATI:**

1. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik – Toskent: Fan va texnologiya, 2007.
2. Sobirov A. O‘zbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish. – Toshkent: Ma’naviyat, 2004.
3. Mo’ydinov Q. O‘zbek tili sud nutqi leksikasi. Monografiya – Chirchiq: 2022